

Martin Severin Frandsen, Magnus Paulsen Hansen,
Pelle Korsbæk Sørensen & Nicole Thualagant

De la justification 30 år efter: En kortlægning af udbredelse og anvendelser

Det er nu 30 år siden, at Luc Boltanski og Laurent Thévenot (B&T) for alvor præsenterede sig på den bredere sociologiske scene med deres fælles værk *De la justification (DJ)* (1991), som i dag fremstår som en af sociologiens nyklassikere. Analyserammen i *DJ* har vist sig særdeles sejlivet og har sat ringe i vandet, så også filosoffer, politologer, økonomer, geografer og historikere har taget den op til debat – og ikke mindst brugt den enten i dens oprindelige form eller i teoriudviklende arbejde. Formålet med artiklen er at kortlægge de mest fremtrædende internationale debatter samt se på anvendelsen i en dansk kontekst. Vi fremhæver de særligt interessante udviklingsveje, som kan lede læseren (studerende så vel som forskere) videre ind i et stadigt spirende forskningsfelt. Vi identificerer fire overordnede tilgange til at arbejde med retfærdiggørelsesmodellen: 1) socialteoretiske debatter og udvidelser af selve retfærdiggørelsesmodellen; 2) etnografisk inspirerede studier af menneskers kritik og retfærdiggørelse; 3) diskursive analyser af offentlige debatter og 4) brug af retfærdiggørelsesmodellen i genealogiske analyser. Afslutningsvis opsummerer vi, hvilke analysetilgange og udviklingsveje vi finder særlig interessante, og argumenterer for, hvorfor vi mener, *DJ* stadig er aktuel i dag – 30 år efter udgivelsen.

Søgeord: pragmatisk sociologi, retfærdiggørelse, Boltanski, Thévenot

Indledning

Det er nu 30 år siden, at Luc Boltanski og Laurent Thévenot (B&T) for alvor præsenterede sig på den bredere sociologiske scene med deres fælles værk *De la justification* (herefter *DJ*) (1991),¹ som i dag fremstår som en af sociologiens nyklassikere. Denne status har dog været længe undervejs. Det var først efter en række engelsksprogede artikler (B&T 1999; 2000) og især efter oversættelsen til engelsk (B&T 2006), at værket for alvor vandt udbredelse uden for den frankofone verden. *DJ* fremviste en ny forståelse af de moralske konflikter og værdikampe, som udspiller sig i samfundet og mellem mennesker. Samtidig var værket et forsøg på at bryde med den dengang, og til stadighed (Leclercq et al. 2015), dominerende sociologi i Frankrig – Bourdieus kritiske sociologi – som både Thévenot og især Boltanski havde været aktive bidragsydere til. I *DJ* hævder forfatterne, at alle mennesker besidder, hvad de kalder en *kritisk kompetence*, som aktiveres i situationer med konflikt, uenighed og usikkerhed. Den kritiske kompetence består i evnen til at forbinde begivenheder og objekter i konkrete situationer med en pluralitet af abstrakte *værdiordener* udgjort af forskellige politiske filosofier og idéer om det fælles bedste.² »Almindelige mennesker« agerer med andre ord som »metafysikere« med sans for at retfærdiggøre, kritisere og finde kompromisser. Herved har B&T været afgørende for at legitimere en sociologisk nysgerrighed for hverdagens konflikter og en anerkendelse af menneskers evne til håndtering heraf, som lå den bourdieusianske sociologi fjern. Det er på sin vis ironisk, at det netop er B&T's insisteren på, at sociologen ikke har eneret på at foretage værdidomme og præsentere retfærdiggørelser af folks handlinger og argumentationer, som har gjort dem til nogle af samtidens betydelige sociologiske skikkelser.

Den teoretiske analyseramme i *DJ* har været til stor inspiration, men har også animeret til debat blandt filosoffer, sociologer, politologer, økonomer, geografer og historikere, der enten har brugt analyserammen i dens oprindelige form eller i teoriudviklende arbejde. *Dansk Sociologi* præsenterede i et temanummer i 2008 en samlet introduktion til Boltanskis sociologi (Crone, Laustsen & Madsen 2008), i 2011 udkom en tekstsamling med titlen *Pragmatisk sociologi* (Boltanski 2011a),³ og en opdatering af »marmorbogen« fra 2013 indeholdt et nyt kapitel om fransk pragmatisk sociologi (Blok 2013a), hvilket på sin vis kanoniserede retningen i en dansk sammenhæng. Thévenots selvstændige bidrag inden for pragmatisk sociologi blev præsenteret med tekstsamlingen *Engagementsregimer* fra 2016.

I en dansk sammenhæng er B&T's analyseramme blevet brugt i studier af bl.a. offentlige debatter om flygtningespørgsmål (Meilvang 2011), retfærdiggørelse af velfærds- og beskæftigelsespolitiske reformer (Nielsen 2014; Hansen 2017, 2019), holdninger til velfærdsstaten (Frederiksen, 2017; Nielsen 2018) ansattes ytringsfrihed (Sørensen 2011), retfærdiggørelse og værdikonflikter inden for byudvikling (Albertsen 2002; Frandsen 2011), økologi- og miljøspørgsmål (Blok 2013b), virksomhedsstudier (Jagd 2003, 2011), globale

	<p>Martin Severin Frandsen Ph.d., lektor, Institut for Mennesker og Teknologi, Roskilde Universitet</p> <p>E-mail: martinfr@ruc.dk</p>		<p>Pelle Korsbæk Sørensen Ph.d., adjunkt, Institut for Mennesker og Teknologi, Roskilde Universitet</p> <p>E-mail: pekoso@ruc.dk</p>
	<p>Magnus Paulsen Hansen Ph.d., lektor, Institut for Samfund og Erhverv, Roskilde Universitet</p> <p>E-mail: mapaha@ruc.dk</p>		<p>Nicole Thualagant Ph.d. lektor, Institut for Mennesker og Teknologi, Roskilde Universitet</p> <p>E-mail: nicole@ruc.dk</p>

værdikæder (Ponte 2009; Cheyns & Ponte 2018) og legitimering af kunststøtte (Jørgensen 2016). Selv har B&T i deres senere arbejde bevæget sig i nye retninger og har på den måde overladt det til andre at fortsætte arbejdet med udviklingen og anvendelsen af deres oprindelige pragmatisk sociologiske analyseramme.

Formålet med denne artikel er at genbesøge *DJ* og kortlægge de mange og forskellige anvendelser og debatter, værket har givet anledning til. Med tusindvis af citationer på Google Scholar er kortlægningen selvfølgelig ikke udtømmende, men vores bud på en analyse af de mest fremtrædende internationale debatter samt på anvendelsen i en dansk kontekst. Der er tale om nedslag, der danner rammen for en selvstændig analyse omkring, hvordan pragmatisk sociologi baseret på hovedværket *DJ* har udviklet sig, og på det, vi ser som særligt interessante udviklingsveje, som kan lede læseren (studerende så vel som forskere) videre ind i et stadigt spirende forskningsfelt.

I det følgende præsenterer vi fire forskellige tilgange til at arbejde med B&T's analyseramme. Indledningsvist introducerer vi den oprindelige analyseramme i *DJ*, så nye læsere kan være med. De fire analysetilgange, vi herefter gennemgår, er: (1) socialteoretiske diskussioner og udvidelser af selve retfærdiggørelsesregimet gennem identifikation af kanoniske tekster og konstruktion af nye værdiordener; (2) etnografisk inspirerede studier af menneskers kritik og retfærdiggørelse i et hverdagslivsperspektiv, i organisationer og på tværs af kulturelle kontekster; (3) diskursive analyser af offentlige debatter gennem enten anvendelse af de oprindelige værdiordener eller gennem frem-

analysering af nye »lokale« værdiordener ud fra empirisk materiale; (4) brug af B&T's analyseramme i genealogiske analyser. Afslutningsvis i artiklen opsummerer vi, hvilke analysetilgange og udviklingsveje vi finder særlig interessante, og argumenterer for, hvorfor vi mener, *DJ* stadig er aktuell i dag 30 år efter udgivelsen.

Retfærdiggørelse og værdiordener

På trods af at *DJ* har givet anledning til en række socialteoretiske diskussioner, som vi kommer tilbage til i næste afsnit, er det *ikke* en bog, der præsenterer en generel teori om menneskers handlen. Det er en teori om nogle specifikke *kritiske situationer*, der fordrer, at mennesker retfærdiggør. Retfærdiggørelse er i udgangspunktet en sproglig handling, som trækker på allerede kendte tanke-mønstre og tilgængelige argumenter. B&T tillægger individer i samfundet en stærk *kritisk evne* (B&T 2011). Det vil sige, at det ikke kun er sociologen eller filosofen, som har evnerne til at trække på grundlæggende tankemønstre eller argumenter. I hverdagslivet kommer individer ofte i disput eller konflikt med hinanden, hvilket skaber en *kritisk situation*. Det kan være alt fra en konflikt i hjemmet, på arbejdspladsen, mellem trafikanter på gaden eller i aviser og den offentlige sfære. B&T var interesserede i at skitsere en analyseramme, der kunne forklare de grundlæggende argumentationer i konflikterne – og i at forklare, hvordan konflikterne udspiller sig eller afsluttes. Det er netop de situationer, hvor mennesker må trække på argumenter eller retfærdiggøre deres standpunkter eller handlinger, som danner grundlæg for erfaringen med at handle ud fra moralske forskrifter. Det er, når noget bliver sat i spil eller på spil, at individer trækker på tilgængelige argumenter, som knytter sig til genkendelige værdiordener.

I *DJ* opstiller B&T seks værdiordener, som er strukturerende for menneskers retfærdiggørelse og kritik. Antagelsen i B&T's analyseramme er, at de grundlæggende moralske argumenter i et samfund kan knyttes til politisk filosofiske tekster (B&T 2006). De seks værdiordener er: inspirationsordenen (Augustin), den domestiske orden (Bossuet), opinionens orden (Hobbes), borgerordenen (Rousseau), markedsordenen (Smith), og den industrielle orden (Saint Simon) (se tabel 1).

Det vil selvfølgelig ikke sige, at individer henviser til hverken Rousseau eller Adam Smith, når de argumenterer i hverdagens konfliktsituationer, men at man i centrale historiske hovedværker kan finde de basale byggesten til de argumenter, der er indlejret i hverdagens retfærdiggørelsesprocesser (B&T 1999: 366; Sørensen 2015: 41). En stor del (del II og III) af *DJ* handler om at kortlægge disse værdiordener og den temmelig komplicerede grammatik, med et hav af over- og underbegreber, der strukturerer dem. B&T gennemgår bl.a. en række »aksiomer«, som en hvilken som helst værdiorden må forudsætte: Vigtigst forudsættes en fælles menneskehed og dermed fundamental lighed mellem en værdiordens »medlemmer«, et differentieringsprincip og

Tabel 1: De seks værdiordner (B&T 1999: 368; oversat i Hansen 2016b: 23)

	Inspireret	Domestisk	Borger	Opinion	Marked	Industriel
Vurderingskriterier	Nåde, anti-konformisme, kreativitet	Agtelse, rygte	Kollektive interesser	Ry	Pris	Produktivitet, effektivitet
Formen af den relevante information	Emotionel	Mundtlig, forbilledlig, anekdotisk	Formel, officiel	Semiotisk	Monetær	Målbare kriterier, statistikker
Den elementære relation	Passion	Tillid	Solidaritet	Anerkendelse	Udveksling	Funktionel forbindelse
Den menneskelige kvalificering	Kreativitet, opfindsomhed	Autoritet	Lighed	Berømmelse	Begær, købekraft	Faglige kompetencer, eksperitise

en værdiskala, der gør det muligt at skelne mellem og sætte medlemmerne på prøve, og sidst at skelnen og skalaer er knyttet til bestemte »fælles goder« (B&T 2006: 74-78).

Grundlæggende skelner B&T mellem *stæder*⁴ og *verdener*. Stæder er de grundlæggende argumenter, de fremanalyserer i politisk filosofiske tekster, inden for hvilke der er ét overordnet retfærdighedsprincip (Albertsen 2002). En stad udgør en form for grammatik, der anviser moralske principper, normer og handlinger (B&T 2006: 74-79). B&T konstruerer således et grundlæggende niveau for hver værdiorden, der kan spores tilbage til specifikke historiske, filosofiske og politiske værker, hvis indhold sender et ekko gennem tiden og således fremstår som arketyper for særlige moralske bedømmelser, der også kan siges at være gældende i dag.

B&T tilfører dog et pragmatisk lag til stæderne med begrebet verden. Hvor stæderne er abstrakte og rent diskursive, bringer verdenerne et repertoire af »kvalificerede ting«, der gør det muligt at mobilisere værdiordener og nå til enighed i den virkelige verdens hverdagssituationer (B&T 2006: 131). Så hvor retfærdiggørelse er sproglig åbner *DJ* herved op for et særligt blik for, hvordan retfærdiggørelsen trækker på situationens »arrangementer« (*dispositifs*). I *DJ* udfoldes disse verdener ved at supplere de grundlæggende tekster med en mere praktisk tekst, som stammer fra vores samtid. Fx udfoldes borgerordenen i to komplementære manualer til franske fagforeningsrepræsentanter om deres virke (B&T 2006: 155;185). Disse tekster er typisk anvisende for adfærd. Ved at læse disse tekster op mod hinanden testes de grundlæggende tanker fra det filosofiske værk i forhold til, om de kan danne genklang i vores nutid.

Det er de seks ordener, som udgør grundstrukturen for analyser af forskellige værdiforestillinger, som brydes konfliktsituationer. Hvordan præcist B&T er kommet frem til de seks ordener, fremgår ikke særligt tydeligt i *DJ*.

B&T skriver, at de har kigget på manifestationer af fælles goder i disputer, der opstår i løbet af interaktioner mellem personer, som fx konflikter på arbejdspladsen, og dermed er nået frem til de seks »højere principper, som folk, i dagens Frankrig griber til for at nå til enighed eller igangsætte stridigheder« (ibid.: 71). Trækkes der fx på økonomiske argumenter, hvor ideen om udveksling på markedet og indtjening står centralt, kan retfærdiggørelsen siges at trække på *markedsordenen*. Er der tale om, at udsagnet handler om anerkendelse for en persons storhed i offentlighedens øjne, som fx ved kendte menneskers position i samfundet, trækkes der på *opinionens orden*. I den *industrielle orden* vil effektivitet, viden og specialister være gældende standarder for positiv værditilskrivning. Retfærdiggørelsesregimet muliggør endvidere to typer af konflikter eller måder, hvorpå virkeligheden kan »sættes på prøve« (Thévenot 2002, Boltanski & Chiapello 2018). For det første kan der opstå uenighed *inden for* en værdiordens målestok. Fx hvordan effektiviteten (industrielt) af en produktionsproces skal måles i en virksomhed. For det andet fordrer flerheden af værdiordener også, at mennesker sjældent kan hvile og lade sig evaluere inden for kun én værdiorden. Fx må kunstneren, der typisk vil trække på inspirationsverdenen, hvis ikke han skal blive betragtet som skør, acceptere at stå i kø, når han skal på posthuset (B&T 2006: 216). Del IV i *DJ* kortlægger således de mange spændinger og kritikker, der kan rettes fra en værdiorden til en anden.

Analyserammen i *DJ* er imidlertid ikke kun en ramme for forståelsen af, hvorfor konflikter bryder ud, men også en ramme, der kan bruges til at analysere, hvordan de falder til ro igen. *DJ* opstiller således også en beskrivelse af det, som B&T kalder *kompromisset*. I kompromisset mellem ordener kan en konflikt afværges, og der opstår således en sammensat konstruktion (ibid.: 277). I de moderne vestlige samfund er der således tale om, at flere sådanne kompromisser er aktive. Fagbevægelsen og til en vis grad velfærdsstaten baserer sig f.eks. på et kompromis mellem borgerordenen og den industrielle orden. Et kompromis er dog i sig selv skrøbeligt og står over for en kontinuerlig genforhandling eller genetablering (ibid.: 277-278). Det interessante for analyserne er således at kunne indfange, hvordan kompromisser mellem udvalgte værdiordener nedlejres i samfund og konkret sættes på prøve i situationer.

Socialteori

B&T's analyseramme har givet anledning til en række socialteoretiske debatter fra spørgsmål om kritik, demokrati og legitimitet til forholdet mellem struktur og aktør og forskerens videnskabsteoretiske position. *DJ* er således blandt andet blevet diskuteret op imod Michael Waltzers »retfærdighedssfærer« (Affichard & Foucauld 1995), Roger Friedlands »institutionelle logikker« (Cloutier & Langley 2013), Honneths anerkendelsesteori (Basare 2011, Albertsen 2008), Foucault (Hansen 2016a) og aktør-netværksteori (Blok 2013a; Guggenheim & Potthast 2012).

DJ har således fået adskillige centrale tænkere til blækhuset – nogle af begejstring og andre nærmest af foragt. En af de mest kritiske røster er den tyske socialfilosof Axel Honneth (2010). Honneth stiller sig bl.a. kritisk over for udvalget af filosofiske tekster, der ligger til grund for de seks værdiorde-ner. Han finder at B&T's begrundelse kun fremgår implicit, og han kritiserer særligt, at der er en mangel på orientering mod centrale tænkere som fx Immanuel Kants politiske republikanisme eller John Lockes klassisk liberale tan- kemønstre, der begge står som centrale historiske orienteringspunkter (ibid.: 381 f.). Thévenots senere konstruktion af en »liberal grammatik« kan her ses som et forsøg på at indkapsle en anden interessebaseret forhandlingsform, der bryder med analyserammen i *DJ* (Thévenot 2014).

Honneth retter også en yderligere kritik mod det beviste fravær af et be- grundet normativt aspekt i *DJ*. Kritikken er blandt andet orienteret mod, at en sociologi om kritik slører de normative træk ved offentlig moralsk retfærdig- gørelse, da den overser, at de vestlige samfund netop har en normativ præ- strukturering, som ikke så let lader sig relativere, som B&T angiveligt antager (Honneth 2010: 388). Honneth beskriver, at en sådan relativisme i forhold til moralske spørgsmål ser bort fra de historiske udviklingstræk, som netop byg- ger på, at samfund ofte har udviklet sig i en særlig bane, hvor nogle norma- tive træk har vundet hævd over andre (ibid.: 387). Derfor er *DJ* ifølge Hon- neth også udtryk for en »mærkelig voluntarisme«, hvor aktører er »frie til at vælge, hvilken retfærdiggørelsesorden de bruger til at forsøge at adressere et problem«⁶ (ibid.). Kritikken overser dog et vigtigt element i retfærdiggørel- sesregimet, nemlig at de kritiske situationer ikke er et tag-selv-bord af værdi- ordener, men er rammet ind af et »arrangement« (*dispositif*) af »objekter«, der »hjælper til at objektivere værdien (*worth*) af de involverede personer« (B&T 2006: 142). Aktørerne i *DJ* er med andre ord ikke frie til at vælge (Thévenot 1992) – de er historisk og situationelt begrænset af miljøet (Hansen 2016a: 136).

B&T skriver selv, at listen med de seks værdiorde-ner, de kommer frem til i *DJ*, ikke nødvendigvis er udtømmende (B&T 2006: 71). Både Boltanski og Thévenot har sammen med andre forskere hver især foreslået nye værdiorde-ner i deres senere forskning. Den mest omfangsrige tilføjelse sker i Boltanskis fælles værk med Ève Chiapello (B&C) i bogen *Kapitalismens nye ånd* (*NEC*) (B&C 2018 [1999]). I dette værk fremskriver de på grundlag af en analyse af det moderne franske arbejdsmarkeds udvikling en ny værdiorde-ner i form af en *projektorde-ner* baseret på tanken om netværket. *NEC* har i en international sammenhæng affødt en række analyser, der tager sit afsæt i denne orde-ner (se fx Du Gay & Morgan 2014).

Thévenot har ligeledes sammen med Claudette Lafaye skrevet om et mu- ligt tillæg af en økologisk eller grøn værdiorde-ner (Lafaye & Thévenot 1993). Denne værdiorde-ner arbejder de videre med i en analyse baseret på en fransk og en amerikansk miljøpolitisk case senere hen. Heri ser forfatterne på dis-

putter, hvor der argumenteres ud fra miljømæssige argumenter, og afprøver hermed hypotesen om en egentlig ny værdiorden gennem et empirisk studie (Thévenot, Moody & Lafaye 2000), som senere er blevet diskuteret af blandt andre Bruno Latour (Latour 1998; Blok 2013b). I en dansk sammenhæng er den grønne værdiorden blevet inddraget i analyser af borgernes civilsambandsbaserede deltagelse i en 'grøn' byudvikling (Blok & Meilvang 2015). Af andre begrebsudviklinger af nye værdiordner kan også nævnes Holstings (2017) militære »eksekveringsorden« (med Clausewitz som grammatiker) og Silbers (2011) »kvasi benevolence«-orden.

Et centralt spørgsmål må være, hvornår og på hvilke præmisser analyse-rammen fra *DJ* med rimelighed kan udvides. Der er flere eksempler på forsøg på udvidelser, hvor der tillægges flere ordener til de allerede etablerede seks værdiordener i *DJ*. Men det også muligt at arbejde med analyser, der fungerer som en understøttelse af analyserammen, som tager afsæt i det grundlæggende niveau for værdiordenerne, nemlig udvalget af filosofisk-politiske grundtekster. Dette arbejde med en stringent rekonstruktion kan ses som et grundarbejde, som kan være med til yderligere at kvalificere og legitimere analyserammen.

En måde at arbejde med disse grundtekster på er, at der spores og testes filosofiske tekster, der kan danne grundlag for en bedre forståelse af nye værdiordener. For at kunne kvalificere udvalget af specifikke kanoniske tekster, udarbejder B&T nogle udvælgelseskriterier (B&T 2006: 71). Der er som udgangspunkt tale om en række træk, der skal kunne udledes fra de centrale tekster. Disse beskrives også som den grammatik, der ligger til grund for en værdiorden. Teksten skal være den første eller en af de første, som præsenterer »staden« systematisk; teksten må indeholde et fælles højere princip, den må kunne anviser retfærdighedsprincipper, hvorfra der kan fordeles 'værdi'. Et centralt princip handler om, at der kan spores en standard eller målestok, hvorudfra der kan foretages evalueringer, så der kan fordeles værdi til mennesker og ting. Videre må teksten have en anvisende karakter, og den må være almindelig kendt, således at den på sin vis kan siges at være brugt til at fremstille politiske teknologier (ibid.: 71-74, egen gengivelse fra *DJ*). Som beskrevet ovenfor beskriver B&T videre, hvordan en egentlig værdiorden efterfølgende må kunne beskrives via førnævnte aksiomer, der er med til at beskrive, hvilke konstituerende elementer der skal kunne spores, før der kan være tale om, at der eksisterer en egentlig selvstændig værdiorden (ibid.: 74-78).

I en dansk sammenhæng afsøger Sørensen (2015), hvordan ytringsfrihed i forhold til oplevelsen af kritisable forhold i arbejdslivet kan undersøges via retfærdiggørelsesregimet. Det kunne tænkes, at borgerordenen med dennes fordringer om deltagelse i den offentlige sfære kan rumme de filosofiske argumenter, som danner begrundelsesmæssigt materiale for deltagelse i offentligheden på baggrund af den specifikke viden, som medarbejdere opnår via deres arbejde og specialviden. Men Sørensen argumenterer for, at der må et

tillæg til for at kunne begribe den gruppe af højtuddannede vidensarbejdere, som her undersøges. I analysen undersøges en logik, hvor den enkeltes frigørelse baserer sig på informationer, der knytter sig til specialistens arbejde og specialviden. Sørensen henviser i sin analyse tilbage til oplysningsfilosoffens Immanuel Kants centrale tekst *Hvad er oplysning?* Via en rekonstruktion, hvor teksten underlægges de krav, som B&T opstiller, opstår et analytisk supplement via en *offentlighedsstad*⁷ med en egen grammatik.

Tidligere har Albertsen (2005) påtaget sig en anden form for rekonstruktion i forhold til teorien. Han identificerer, at B&C i *NEC* etablerer en verden baseret på projektet og netværket, uden at der eksplicit trækkes på et politisk og filosofisk underlag, som det ellers foreskrives i *DJ*. For at imødekomme dette tager han fat på Spinozas forfatterskab. Særligt ser han til Spinozas *Etik* og ideen om absolut demokrati i *En afhandling om staten* (Albertsen 2005: 80). Hans ærinde er at fremskrive en grammatik for projektordenen, og med hans rekonstruktion in mente udvides forståelsen af, hvordan de grundlæggende elementer i retfærdiggørelsen af projektordenen skal forstås. Hvad er det for bagvedliggende argumenter, som individer trækker på i hverdagens konflikt-situationer, når de henviser til en netværks- eller projektorienteret logik?

Etnografi

Den anden tilgang til at arbejde med *DJ*, vi vil præsentere, betegner vi som etnografi-inspirerede studier. I *DJ* fortæller B&T, hvordan retfærdiggørelsesregimet oprindeligt blev udviklet som et »arbejdsredskab« (B&T 2006: 21) til en række empiriske studier af virksomheder og organisationer, som blev præsenteret i bogen *Justesse et justice dans le travail* (B&T 1989).⁵ I denne antologi fungerede B&T som redaktører for en række bidrag om virksomheder, institutioner og organisationers logikker samt individers legitimeringsformer i praksis. Mere nøjagtigt adresserer bogen, hvorledes legitimeringsformer udvikles og anvendes af aktører med henblik på at retfærdiggøre og etablere kompromisser. Som eksempler på anvendelse af B&T's analyseramme vil vi fremhæve to af antologiens studier. For det første Claudette Lafayes studie af den franske offentlige administration og de legitimeringsformer offentligt ansatte anvender i deres professionelle praksis (Lafaye 1989). Lafaye foretog et længere feltarbejde i en kommune, som netop var under reorganisering efter en udskiftning af direktionen, som gav anledning til, at nye praksisser skulle etableres. Ved at læne sig op ad analyserammen omkring de seks værdior-dener fremanalyserer Lafaye, hvilke rationaler eksempelvis den nyankomne kommunaldirektør henviser til i sin kritik af kommunens tidligere praksis (Lafaye 1989: 51). I denne analyse bliver særligt kontrasten mellem de domestiske og industrielle ordener anvendt i en beskrivelse af, hvorledes informanterne argumenterer for en reorganisering af praksis. Via sit feltarbejde observerer Lafaye den industrielle og markedsordenens stigende dominans i den kommunale praksis, og hvilke spændinger og konflikter det frembringer

med både den domestiske og borgerordenen. På den måde giver anvendelsen af B&T's analyseramme anledning til at se konflikter i offentlige såvel som private organisationer som modsætninger og spændinger mellem forskellige tilgange, der hviler på forskellige retfærdiggørelser snarere end mellem de formelle regler og den »konkrete« praksis (ibid.: 65). Det andet eksempel er Thévenots studie af produktion af camembertost (Thévenot 1989). Her er fokus især på, hvordan producenterne praktisk, og ofte meget kreativt, finder kompromisset mellem den industrielle værdiorden (forudsige, garantere, effektiviserer og stabilisere produktionsprocessen) og den domestiske verden (hensyn til oprindelse, lokalområde og traditionelle produktionsmetoder). Anvendelsen af *DJ i Justesse et justice dans le travail* har skabt grobund for en række senere studier, der bruger analyserammen til at studere praksis i organisationer (for et overblik se Jagd 2011 og Oldenhof et al. 2013).

Et tredje eksempel på et etnografisk orienteret studie er Thévenot og den canadiske sociolog Michèle Lamonts ovennævnte bidrag til den komparative kultursociologi (Lamont & Thévenot 2000). Via otte forskellige casestudier analyseres, hvorledes forskellige værdiordener (her kaldt »evalueringsrepertoarer«) mobiliseres af aktører i henholdsvis en amerikansk og fransk kulturel kontekst på baggrund af deltagerobservationer og interviews. De otte cases præsenteres under antologiens tre tematikker: evaluering af problemstillinger omkring identitet i forhold til race, køn og multikulturalisme, evalueringer af kulturelle institutioner samt evalueringer af politik og offentlige debatter. Retfærdiggørelsesregimet muliggør her en etnografisk analyse af aktørers moralske og politiske engagement i forhold til eksempelvis miljømæssige kontroverser (Thévenot, Moody & Lafaye 2000; Moody & Thévenot 2000). I et studie af kontroverser om infrastrukturprojekter i henholdsvis en amerikansk og fransk kontekst analyserer Thévenot, Moody og Lafaye således, hvorledes aktører retfærdiggør og evaluerer særlige handlinger som værende legitime, hvilket peger på kulturelle forskelle i politiske og moralske repertoarer samt forståelser af det »fælles bedste«. De etnografiske studier af forskelle i den politiske kultur i Frankrig og USA suppleret af senere komparative studier i Rusland har endvidere for Thévenot bidraget til en udvidelse af den oprindelige analyseramme i *DJ* i den bredere sociologi om engagementsregimer, der undersøger mangfoldigheden af måder, mennesker engagerer sig i verden på (Hansen 2016b; Thévenot 2014, 2016).

Et aktuelt dansk eksempel på et etnografisk orienteret studie af »almindelige menneskers« retfærdiggørelser er Niensens studie af normative forståelser af velfærd. Via interviews i panelgrupper med 35 borgere omhandlende velfærdsstatens fremtid kortlægger Nielsen fire diskursive forståelser af velfærd med forbindelse til fire værdiordener: en civil værdiorden, hvor egoisme betragtes som en trussel mod velfærd, en domestisk med fokus på disciplinering af de borgere, som ikke måtte adlyde, en industriel orden med fokus på bureaukratiets ineffektivitet og endelig en markedsorden med henblik på

uselvstændige borgere. Ifølge Nielsens argumentation giver dette etnografiske studie et indblik i hverdagsproglige betragtninger af moralske vurderinger af velfærd (Nielsen 2018: 62).

Diskursanalyser

Den tredje tilgang, som indeholder flere forskellige retninger under sig, beskriver vi som diskursive analyser af offentlige debatter. Retningerne trækker alle på nogle af de overvejelser, som ligger til grund for den forskning, der i sin tid dannede inspiration for *DJ*. Det drejer sig om udbredelsen og analysen af sproglige udtryk og beskrivelser i offentlige debatter og vurderinger af den indeholdte mening i disse.

Selvom det empiriske grundlag for retfærdiggørelsesregimet var en række etnografiske studier af lokale *kritiske situationer*, har analyserammen efterfølgende vist sig yderst anvendelig til mere makrosociologiske og diskursive studier af dokumenter og offentlige debatter. B&T's grundige kortlægning af de seks værdiordners »grammatik« har vist sig at kunne bruges som et analytisk repertoire, der gennem identifikation af nøgleord kunne forbinde disse til udtalelser i offentlige debatindlæg. I det følgende vil vi vil skitsere forskellige analysestrategier, der alle med udgangspunkt i *DJ* har undersøgt, hvordan normative retfærdiggørelser og kritik udtrykkes i offentlige debatter og dokumenter, som anviser til handlen, som fx håndbøger og managementlitteratur.

Et af det mest ambitiøse og omfattende forsøg på at systematisere diskursive analyser med udgangspunkt i retfærdiggørelsesregimet var udviklingen af softwareprogrammet *Prospéro*. Med udgangspunkt i den pragmatisk sociologiske tradition for at følge aktører og hermed bidrage til en forstående videnskab udviklede forskningsgruppen *Groupe de Sociologie Pragmatique et Réflexive* ledet af den franske sociolog Francis Chateauraynaud (en tidligere elev af B&T) i slutningen af 1990'erne et softwareprogram, der skulle muliggøre sociologiske studier af længevarige kontroverser og komplekse kriser. I forlængelse af den pragmatisk sociologiske brud med Bourdieus »afslørende« sociologi skulle programmet tage aktører (som i denne litteratur bliver kaldt for *protagonister*) »seriøst«, det vil sige »aktørers begrænsninger eller restriktioner som disse oplever i de udfordringer, de møder« med det mål at »rekonstruere den gradvise organisering af udfordringer som strukturerer, influerer, konfigurerer aktørers erfaringer og i særdeleshed deres sproglige kompetencer via deres disponering af kategorier, udtryk og formuleringer« (Chateauraynaud 2003: 113).

Prospéro, en forkortelse af *PRO*gramme de Sociologie Pragmatique, Expérimentale et Réflexive sur Ordinateur, blev udviklet med det formål at kunne analysere en større mængde tekstuelle udsagn (avisartikler, rapporter, transskriberinger af interviews m.m.). Samlingen af tekster udgør tilsammen et korpus, som ved hjælp af *Prospéro* rekonstrueres til at synliggøre processen bag kontroverser og komplekse affærer. *Prospéro* skulle således mulig-

gøre indsamlingen af heterogene udsagn over tid for ikke alene at befordre en forståelse af tilblivelsen af eksempelvis en kontrovers, men også dennes udvikling samt inddragelse af mulige aktører i forskellige arenaer. Modsat den sociologiske tradition, som forsøger at analysere i kraft af *a priori*-kategorier eller -hypoteser (eksempelvis via spørgeskemaer), er hensigten med programmet at anvende de selvsamme italesættelser, som aktører udfolder og gengiver. Programmet er tænkt som et værktøj, der kan fungere som et iagttagelsesinstrument, der omfavner den kompleksitet, som skabes via aktører, begivenheder, dispositiver og argumenter over tid (Chateauraynaud 2003).

Med sit pragmatiske udgangspunkt er Chateauraynaud kritisk over for *a priori*-kategorier, hvilket eksempelvis kommer til udtryk i kritikken omkring korrespondanceanalyse, som anvendes med stor inspiration fra Pierre Bourdieu (Chateauraynaud 2003: 53). Spørgsmålet er dog, om denne intention også efterfølges, da flere forskere har fundet inspiration i *DJ*'s indeks af ord og har brugt disse (oprindeligt genereret via Prospéro) som udgangspunkt for deres selvstændige analyser. Det eksemplificerer en generel problematik i anvendelsen af retfærdiggørelsesregimet om, hvor tro man bør være over for den oprindelige grammatik, og hvorvidt en sådan loyalitet nødvendigvis stemmer overens med den pragmatiske sociologis overordnede credo om at tage aktørerne seriøst. Som vi skal se, åbner Prospéros tilgang nemlig også op for muligheden for at kvantificere, fx hvilke værdiordener der henvises til mest.

Da Prospéro indtil videre kun er oversat fra fransk til portugisisk, har anvendelsen været begrænset til en relativt snæver skare af forskere omkring førnævnte gruppe. Alligevel har programmet haft indflydelse gennem B&C's *NEC*, som faktisk benytter Prospéro til deres analyse af managementlitteratur. For at dokumentere fremkomsten af »kapitalismen nye ånd« udvælger B&C et korpus af de mest populære managementtekster fra henholdsvis 1960'erne og 1990'erne og bruger Prospéro til at kortlægge, hvilke værdiordener der benyttes mest. Hvor brugen af visse værdiordener er ganske konstante (markedsordenen), er det mest bemærkelsesværdige reduktionen af den civile og industrielle værdiorden til fordel for en ny netværksbaseret projektorden (B&C 1999).

Analysen af managementlitteratur i *NEC* (som kun er en lille del af den samlede analyse) giver anledning til spørgsmålet om, hvilke typer dokumenter B&C's analyseramme kan benyttes til at analysere. Managementlitteratur kan siges at falde inden for handlingsanvisende dokumenter som fx også håndbøger og politisk filosofi. Med analyser af dokumenter af denne type bevæger analyserammen, og indholdet af værdiordenerne, sig tættere på governmentalitystudiers kortlægning af styringsrationaliteter (se fx Larsen 2008). Dokumenterne undersøges som svar på kritik og konflikt, mens selve den »kritiske situation« ikke som sådan undersøges. Skal den pragmatiske sociologis situationelle perspektiv og erkendelsesinteresse operationaliseres, må dokumentanalysen suppleres med analyser af de kritiske situationer, som diskurserne svarer på og måske skaber.

Samme analysestrategi og ambition om at kunne kvantificere udsagn er taget op af andre forskere til at analysere offentlige kontroverser, og dermed i et mere situationelt perspektiv (Patriotta, Gond, & Schultz 2011; Taupin 2012; Ylä-Anttila & Luhtakallio 2016). Her vælges dokumenter som mere eksplicit er situeret i kontroverser som fx nyhedsartikler. I deres analyse af debatten omkring et uheld på et atomkraftværk i Tyskland kortlægger Patriotta et al., hvilke værdiordener de forskellige aktører støtter sig op ad i en kontrovers, som hurtigt kommer til at handle om atomkrafts legitimitet (Patriotta, Gond, & Schultz 2011). Metodisk har de samlet de »semantiske deskriptorer«, som findes i margenen i beskrivelsen af verdenerne i *DJ*, som udsagnene så kodes efter i NVivo, et andet softwareprogram til kodning af tekst. Kodningen bruges efterfølgende til at tælle fordelingen af værdiordener over tid i forskellige »sub-kontroverser« såvel som imellem aktører.

Man kan med rette stille spørgsmålstejn ved, hvor automatiseret og kvantificeret man kan strække analyserammen i *DJ*, uden at den løsriver sig fra det pragmatiske sociologiske projekt. Ved automatisk at tilskrive udsagn bestemte værdiordener på baggrund af udvalgte ord øges fx risikoen for at fejlfortolke og for ikke at være tro mod aktørerne. Dette fordrer for det første, at kodningen foretages manuelt, så man fx indfanger, om værdiordener mobiliseres eller nedgøres, og hvordan kompromisser etableres (Ylä-Anttila & Luhtakallio 2016). Mht. til kvantificering er faren, at mængden af udsagn (og værdiordener) ikke nødvendigvis siger noget om deres indflydelse. I både *NEC* og Patriotta et al.s analyser står optællingen da heller ikke alene, men er suppleret og underbygget af fortolkende og mere tekstnær kvalitativ analyse, som vi skal se nærmere på i afsnittet om genealogiske analyser nedenfor (se også Taupin 2012). Der findes da også adskillige analyser af kontroverser, der benytter retfærdiggørelsesregimet uden at kvantificere udsagnene. I en dansk kontekst bør nævnes Nielsens analyse af debatten omkring »nytteaktivering« (Nielsen 2014). Analysen af retfærdiggørelser af instrumentet kortlægger radikalt forskellige forståelser af instrumentets målgruppe samt den værdi, det skabte, og den viser således, hvordan de diskursive kampe får betydning for instrumentets udformning men også den store variation, hvorpå det samme objekt kan kvalificeres. Hermed viser Nielsen, hvordan retfærdiggørelsen af nytteaktiveringen hviler på et spændingsfyldt kompromis mellem fire værdiordener: industri (besparelser, produktivitet), marked (incitament, markedsliggørelse), projekt (aktivitet) og borger (solidaritet ved at arbejde).

Disse »retfærdiggørelsesanalyser« (Ylä-Anttila & Luhtakallio 2016) af offentlige debatter kan umiddelbart ligne diskursanalyse og analyser af »framing« i medierne. Der er dog også væsentlige forskelle. For det første er B&T's perspektiv på moral særegent. Hvor moral fx i framing-litteraturen afgrænses til bestemte argumenter (fx om religion), så gennemsyrrer moral i *DJ* alle argumenter (Ylä-Anttila & Luhtakallio 2016: 2). Referencer til »effektivitet« ses fx som et udtryk for en bestemt moral (industriel) frem for mindre moral. For

det andet tillægges værdiordenerne en lidt anden funktion end diskurser og »frames«. Hvor sidstnævnte er orienteret mod det semantiske og retoriske, med andre ord hvordan aktører overtaler *hinanden*, er *DJ* orienteret mod (moralisk) evaluering og dermed også mod, hvordan argumenter fungerer som »virkelighedstests« (Boltanski 2011b) og er knyttet til en virkelighed, der ikke kun er sproglig (Hansen 2019: 24). For det tredje fordrer B&T's analyseramme en mere deduktiv tilgang med udgangspunkt i antagelsen om et afgrænset og stabilt sæt af normative principper. En af styrkerne ved dette er muligheden for komparative analyser på tværs af tid og sted (Ylä-Anttila & Luhtakallio 2016: 4). Risikoen kan til gengæld være at værdiordenernes grammatik er så generisk, at afstanden til genstandsfeltet bliver så stor, at det er svært bevare sensitiviteten til aktørernes egne argumenter og det genstandsfelt, de befinder sig i.

Ud fra den problematik har andre arbejdet mere heuristisk med analyserammen i *DJ* og brugt idéen om forskellige ordener med en fælles grammatik (ækvivalensprincip, test, fælles bedste etc.) *uden* at tage udgangspunkt i de oprindelige seks værdiordener. Som eksempel taler Borghi om tre dominerende »retfærdiggørelsesordener« i europæisk velfærdskapitalisme – en traditionel bureaukratisk orden, en post-bureaukratisk managementorden samt en deltagelsesorienteret orden (Borghi 2011). Ordenerne heri er dog mere teoretisk udledt og afprøves ikke empirisk. Et andet og mere empirisk funderet eksempel er Hansens analyse af retfærdiggørelse og kritik af aktiveringsreformer i Frankrig og Danmark (Hansen 2017; 2019). På baggrund af analyser af avisartikler kortlægges syv »arbejdsløshedsbyer« (*cities of unemployment*), der mobiliseres til at evaluere både politikker og de arbejdsløse i offentlige debatter (omfordeling, forsikring, efterspørgsel, paternalistisk, investering, aktivitet og incitament). Kortlægningen af denne grammatik gør det muligt at undersøge, hvilke moralske forståelser af arbejdsløshed og den arbejdsløse der sættes sammen i kompromisser og nedfælder sig i instrumenter og institutioner, og dermed også hvilke der gradvist vinder indpas eller marginaliseres. En af fordelene ved en mere genstandsnær grammatik er, at afstanden mellem kategorier og aktørernes udtalelser mindskes, og dermed taler grammatikken også mere intuitivt til de involverede. En anden kunne være, at vigtige nuancer og forskelle, der ellers ville placeres inden for samme værdiorden, kan synliggøres. En ulempe, udover det omfattende arbejde, det er at udvikle grammatikken fra bunden, er, at det mere globale diagnoseperspektiv reduceres, så det fx handler mindre om kritik generelt, men konkret om fx aktivering.

Genealogi

En fjerde produktiv og kritisk brug af analyserammen i *DJ*, som vi vil fremhæve, finder man i det, vi med Barthe et al. (Barthe et al. 2013: 80-184) vil betegne genealogiske analyser. Som hos Foucault er sigtet at rekonstruere en

nutidig problemsituations historik med henblik på opnå en ny og udvidet forståelse af handlemulighederne i den aktuelle situation. De genealogiske analyser er på denne måde kendetegnet ved at fastholde det situationelle perspektiv ofte med udgangspunkt i »kritiske situationer« af en mere makrosociologisk karakter.

Selv om der sjældent eksplicit henvises til Foucault, vil vi argumentere for, at de pragmatisk sociologiske genealogier er beslægtede med især den sene Foucaults forståelse af genealogi som analyse af *problematikker* (eng., *problematizations*) og deres historiske fremkomst og transformationer (Foucault 1984; Castel 1994; Barnett 2015). Men samtidig vil vi fremhæve, hvordan inddragelsen af retfærdiggørelsesregimet i analysen af problematikker tilføjer et nyt perspektiv til de historiske studier.

B&C's ovennævnte analyse af kapitalismens historiske transformationsdynamikker i *NEC* kan siges at være eksemplarisk i forhold til at belyse, hvordan analyserammen i *DJ* kan bruges i historiske analyser. *NEC* kan læses som en genealogi over fremkomsten og transformationen af en særlig ledelsesproblematik – *spørgsmålet om kapitalismens ånd* – der har ledsaget kapitalismen gennem historien (Larsen 2008). B&C's velkendte argument er her, at kapitalismen, for at få folk til at tilslutte sig den, må tilbyde a) muligheder for selvrealisering, (b) sikkerhed samt c) kunne hævde og argumentere for, at den tjener det fælles bedste. M.a.o. må kapitalismen retfærdiggøres, og denne moralske retfærdiggørelse og legitimitet tilvejebringer den gennem at indoptage den kritik, den udsættes for. Hertil argumenterer B&C for, at den kritik, der historisk er blevet rettet mod kapitalismen, har fundet sit normative grundlag og sine retfærdighedsprincipper blandt de værdiordner B&T fremanalyserer i *DJ* (B&C 2011: 203-207).

Afsættet for genealogien i *NEC* er en nutidig situation karakteriseret ved, at en »en triumferende version af kapitalismen« (B&C 2011: 205) i perioden 1985-1995 synes at have afmonteret ethvert forsøg på effektiv kritik og at have skabt en bred og nærmest uimodsagt tilslutning til kapitalismen. Den historiske analyse forsøger at besvare den gåde, der består i, at et så »succesfuldt« svar på spørgsmålet om kapitalismens ånd har kunnet installere sig i så kort tidsmæssig afstand fra årene 1968-1978, som modsat var kendetegnet ved en aggressiv kritik og bred social mobilisering mod kapitalismen.

Med henblik på at genåbne muligheder for kritik i den aktuelle situation rekonstruerer B&C, hvordan spørgsmålet om kapitalismens ånd er blevet formuleret og håndteret i tre perioder fra den første ånd (slutningen af 1800-tallet), den anden ånd (1940-1970) og til den aktuelle og tredje ånd (siden 1980'erne). Det er tilblivelsen af den tredje ånd, der er i fokus. Kapitalismens første ånd identificerer B&C som et kompromis mellem markedsordenen og den domestiske orden. Den anden ånd ser B&C som et kompromis mellem den industrielle orden og borgerordenen (og sekundært den domestiske orden) (B&C 2018: 24).

I perioden fra 1965 til 1975 bryder det kompromis, der har retfærdiggjort kapitalismen i efterkrigstiden, imidlertid sammen, og der rejser sig en tiltagende kritik, der kulminerer omkring 1968. Den fornyede modstand kommer ifølge B&C til udtryk via to former for kritik: *den sociale kritik* af kapitalismens udbytning og ulighed og *den kunstneriske kritik* af kapitalismens undertrykkelse og fremmedgørelse. Det er dog sidstnævnte, der indoptages og legitimerer kapitalismens tredje og nye ånd i form af projektordenen, som præsenterer ovenfor. Fremvæksten af den nye ånd, som er ledsaget af en ny mere horisontal og netværksorienteret organisering af virksomhederne, afvæbner og desorienterer kritikken. Den sociale kritik, som var opbygget i en form for spejling af den store hierarkisk organiserede industrivirksomhed, kan ikke længere genkende sin modstander. Indoptagelsen af mange af elementerne i den kunstneriske kritik og koopteringen af mange af dens mest prominente eksponenter i magteliten desorienterer mange af dens kritikere, som ikke længere kan få øje på årsagerne til at være utilfredse (ibid.: 184-202).

Jvf. indledningen til afsnittet er sigtet med den genealogiske analyse af kapitalismens nye ånd at åbne for nye handlemuligheder i den nutidige situation – i NEC er det kritiske sigte at åbne for en styrkelse og fornyelse af kritikken gennem den mere præcise identificering af fremkomsten og transformationen af kapitalismens skiftende ledelsesstrategier (ibid.: 485-524).

Et andet eksempel på en genealogi, der gør brug af retfærdiggørelsesregimet, er Lehtonen og Liukkos (L&L) analyse af markedsføringen af private livsforsikringsordninger i Finland i perioden 1945-1990 (L&L 2010). Som i NEC kan der siges at være tale om en historisk analyse af en ledelsesproblematik, som her handler om, hvordan private forsikringsselskaber på forskellige måder har forsøgt at motivere folk til at tilslutte sig private forsikringsordninger i en periode, hvor den finske velfærdsstat og et fuldt udbygget socialt forsikringssystem blev etableret. Den »gåde«, som L&L forsøger at besvare, handler om, hvordan væksten i den private livsforsikringsbranche ikke i betydelig grad blev hæmmet af den samtidige udbygning af det nationale sociale forsikringssystem (ibid.: 372).

Gennem analysen af markedsføringsmateriale fra den studerede periode viser L&L, at en del af forklaringen på dette paradoks er den måde, den private forsikringsbranche har formuleret moralske begrundelser for, hvorfor folk bør supplere kollektive forsikringsordninger med private forsikringer. Samtidig viser analysen, at der er en pluralitet af moralske »overtalelsesstrategier«, og at disse retfærdiggørelser varierer og kombineres på forskellige måder over tid og i takt med de kulturelle og institutionelle forandringer, de ledsager i udbygningen af velfærdsstaten (ibid.: 373).

L&L identificerer her fire moralske begrundelsesformer: forsikring som et teknisk redskab, der effektivt kan håndtere økonomiske risici (industriel retfærdiggørelse); forsikring som et middel til at tage ansvar for en selv og ens familie (domestisk retfærdiggørelse); forsikring som en måde at udvise

solidaritet (civil retfærdiggørelse); og endelig forsikring som et redskab til at spare og investere (markedsorienteret retfærdiggørelse). Hvor de første to begrundelsesformer optræder konstant gennem hele perioden, forsvinder de civile retfærdiggørelser gradvist fra vokabularet til fordel for en større betoning af den markedsorienterede begrundelse og forsikring som en mulighed for at tjene penge. (ibid.: 381-382). Omend det ikke eksplicit nævnes, kan det kritiske sigte i L&L's analyse ses om et forsøg på at skærpe blikket for de ledelses- og markedsføringsstrategier, igennem hvilke private forsikringsudbydere forsøger at få borgere til at tænke og handle på bestemte måder.

Et tredje og sidste eksempel på en genealogi, der gør brug af analyserammen i *DJ*, er Carstensen og Hansens (C&H) analyse af fransk arbejdsmarkeds- og socialpolitik og udviklingen fra den statsgaranterede minimumsindkomstordning *Revenu minimum d'insertion* (RMI) fra 1988 og frem til den neoliberale workfare-ordning *Revenu de solidarité active* (RSA) fra 2009 (C&H 2019). Modsat i de to ovennævnte eksempler er der her ikke tale om analyse af en ledelsesproblematik, men om en historisk undersøgelse af transformationer af *det sociale spørgsmål*, forstået som spørgsmålet om, hvad et samfund stiller op med de befolkningsgrupper, der af forskellige årsager ikke er i stand til at forsørge sig selv gennem arbejde, og som samtidig befinder sig i en situation, hvor de kun har deres arbejde at leve af (Castel 1994, 2002). Mere specifikt beskæftiger C&H's genealogi sig med det *nye* sociale spørgsmål (Castel 2002: 367-430; Hansen 1998), som i Frankrig opstår i starten af 1970'erne med fremkomsten af en stigende antal af langtidsledige uden ret til økonomisk forsørgelse – et hidtil ukendt fænomen i efterkrigstidens franske velfærdsstat, som fører til en større politisk og offentlig diskussion om, hvad man skal stille op med disse ofre for *social eksklusion*.

Den historiske »gåde«, C&H søger at besvare, er her, hvordan et workfare reformtiltag som RCA har kunnet vinde tilslutning inden for en fransk velfærdsstat, hvor en stærkt rodfæstet republikansk og »rousseauiansk« national »offentlig filosofi« af mange har været set som et bolværk mod neoliberale reformer inden for arbejdsmarkeds- og socialpolitikken. Med afsæt i *DJ* argumenteres for, at sådanne »offentlige filosofier« ikke bør ses som bagvedliggende, stabile og sammenhængende idéer og værdigrundlag, som begrænser spændvidden af mulige politiske reformtiltag. I stedet bør de ses som konkurrerende værdiordener og moralske evalueringsredskaber, der kontinuerligt bliver bragt i spil i fortolkningen af en problemsituation og i forsøgene på at evaluere, kritisere og retfærdiggøre reformtiltag i forgrunden af den offentlige debat (C&H 2019). I C&H's analyse kan det kritiske ærinde ses som et forsøg at på skærpe vores blik for de retfærdiggørelser og kritikker, gennem hvilke neoliberale reformtiltag vinder tilslutning. Det afgørende for retningen på reformerne er her ikke så meget, »om politikker mislykkes eller ej i nogen objektiv forstand«, men »hvilket evalueringsrepertoire, der kommer til at strukturere evalueringen af, om en politik 'virker' eller ej« (ibid.: 596).

Konklusion

Da *DJ* udkom for 30 år siden, medførte værket en diskussion om det, Albertsen betegner »begrebsliggørelsens socio-historiske rækkevidde« (Albertsen 2002: 56). Diskussionen handlede m.a.o. om, hvorvidt der virkelig var tale om en generel teori om retfærdiggørelse i det franske samfund og den øvrige »vestlige verden«, som B&T selv hævdede. Som et yderpunkt i denne diskussion hævdede f.eks. Jacques Bidet, at analyserammens rækkevidde var begrænset af, at B&T behandlede spørgsmålet om retfærdiggørelse inden for rammerne af den private virksomhed og med managementlitteratur som det empiriske tekstkorpus. Bidet konkluderede på denne baggrund, at »titlen *Om retfærdiggørelse* peger på en ambition om generel teoretisering, som ikke fuldt ud kan indfris« (Bidet 2002: 217-218).

Modsat hvad Bidet hævdede i årene umiddelbart efter udgivelsen af *DJ*, må værket især efter oversættelsen til engelsk siges at have fået sit »proof of concept«. B&T's analyseramme har vist sig som en frugtbar ramme for studier af *komplekse moralske situationer* i mange forskellige empiriske sammenhænge og på tværs af kulturelle og geografiske kontekster.

Dette indebærer dog ikke, som vi har diskuteret i det ovenstående, at selve retfærdiggørelsesregimet og dets opbygning ikke fortsat bør være genstand for diskussion. Anvendelsen af analyserammen er samtidigt ikke uproblematisk, og som vi har argumenteret for, findes der mere eller mindre frugtbare måder at anvende den på. I denne artikel har vi argumenteret for en fastholdelse det situationelle perspektiv, der oprindeligt var udgangspunktet for analyserammen. Vi har samtidig peget på mulighederne i mere kontekstsensitive og heuristiske tilgange til analyser af konflikter og kompromisser mellem mere »lokale« værdiordener uden at underkende potentialerne for mere »globale« og komparative diagnoser i anvendelsen B&T's oprindelige analyseramme. Vores ærinde har på denne måde været at argumentere for den fortsatte relevans af den franske pragmatiske sociologis første og indstiftende hovedværk og at pege på de endnu uudforskede muligheder i anvendelsen af værket, der ligger forude.

Noter

1. Værket udkom i sin første udgave allerede i 1987 under titlen *Les économies de la grandeur* som del af en serie redigeret under Centre d'études de l'emploi (B&T 1987). Denne oprindelige udgivelse fungerede som en analyseramme for række empiriske studier, der udkom senere i samme serie under titlen *Justesse et justice dans le travail* (B&T 1989). Titlen *De la justification* fik værket først med udgivelsen i 1991 (B&T 1991).

2. B&T gør brug af forskellige begreber til at benævne den overordnede teoretiske analyseramme, de konstruerer i *DJ*: *Værdi- eller storhedsordener* (fransk: *grandeurs*; engelsk: *orders of worth*) (B&T 1987, 1991, 1999, 2006), *byer/stæder* (fransk: *cités*; engelsk: *cities*) (B&C 1999, B&C 2018) og *evalueringsrepertoarer* (engelsk: *repertoires of evaluation*) (Lamont & Thévenot 2000). I den oprindelige model, der præsenteres i *DJ*, etableres dog en skelnen dog mellem *stæder* (fransk: *cités*; engelsk *polities*) og *verdener* (fransk: *mondes*; engelsk: *worlds*), som sjældent

benyttes i den senere brug af modellen, ej heller af Boltanski og Thévenot selv. Hvor stæder betegner de »rene« abstrakte normative principper, som udledes af klassiske politisk-filosofiske værker, betegner verdenerne den mangfoldighed af materielle og immaterielle objekter, der knytter sig til de normative principper, og som er nødvendige for at retfærdiggøre i hverdagens konflikter. Sidstnævnte illustreres i *DJ* gennem udvalgte virksomhedshåndbøger. For enkelhedens skyld vælger vi her begrebet *værdiorden* som overordnet betegnelse og hhv. *stæder* og *verdener* som underordnede betegnelser. Vi benævner analyserammen i sin helhed som *retfærdiggørelsesregimet* (B&T 1999).

3. Bogens titel er samtidig udtryk for en udbredt misforståelse, som ser fransk pragmatisk sociologi som 'Boltanskis sociologi'. Det er på mange måder paradoksalt, da *DJ* som den pragmatiske sociologis grundlæggende tekst er skrevet af Boltanski og Thévenot, og bygger det kollektive arbejde, der blevet lavet deres forskningsgruppe *Groupe de sociologie politique et morale*. Desuden byggede en stor del af det konceptuelle arbejde i *DJ* på Thévenots tidligere arbejde med 'investeringer i former' og kategorisering (se Hansen 2016b). Sidst er det værd at nævne, at hvor Boltanski på mange måder har vendt sig væk fra den pragmatiske sociologi, bygger Thévenots videre arbejde med engagementsregimer og grammatikker for engagementsregimer og fælleshedsgrammatiker videre på retfærdiggørelsesregimet (Thévenot 2014, 2016).

4. På fransk bruger B&T ordet *cit * og i den engelske oversættelse bruges ordet *polity*. På dansk foreslår Albertsen at betegne disse som *st der* (Albertsen 2002).

5. Antologien udkom 2 år efter den første udgave af *DJ* fra 1987 – se note 1.

6. Oversættelser fra franske og engelske originaltekster er forfatterens egne.

7. Sørensen bruger ikke udtrykket 'stad', men i stedet 'regime'. I indeværende artikel bruger vi 'stad' om denne form for arbejde med de grundlæggende politisk-filosofiske tekster.

Litteratur

- Affichard, J. & Foucauld, J.B. (Eds.) 1995: *Pluralisme et  quit . La justice sociale dans les democraties*. Paris: Esprit.
- Albertsen, N. 2002: »Retfærdiggørelse i byen«. *Distinktion: Journal of Social Theory*, 3(1): 45-61. <https://doi.org/10.1080/1600910X.2002.9672812>
- Albertsen, N. 2005: »From Calvin to Spinoza: The New Spirit of Capitalism«. *Distinktion: Journal of Social Theory*, 6(2): 71-86. <https://doi.org/10.1080/1600910X.2005.9672914>
- Albertsen, N. 2008: »Retf rdigg relse, ideologi, kritik«. *Dansk Sociologi*, 19(2): 65-84.
- Barnett, C. 2015: »On Problematization: Elaborations on a Theme in »Late Foucault««. *Non-site.org*, 16, <https://nonsite.org/on-problematization/> (Bes gt 8. november 2021).
- Barthe, Y. et al. 2013: »Sociologie pragmatique: mode d'emploi«. *Politix*, 26 (103): 175-204. <https://doi.org/10.3917/pox.103.0173>
- Basaure, M. 2011: »In the epicenter of politics: Axel Honneth's theory of the struggles for recognition and Luc Boltanski and Laurent Thévenot's moral and political sociology«. *European Journal of Social Theory*, 14(3): 263-281. <https://doi.org/10.1177/1368431011412345>
- Bidet, J. 2002: »L'esprit du capitalisme. Questions   Luc Boltanski et  ve Chiapello«, in Lojkin, J. (red.): *Les Sociologies critiques de capitalisme*. Paris: Presses Universitaires de France. <https://doi.org/10.3917/puf.lokji.2002.01.0215>
- Blok, A. 2013a: »Fransk pragmatisk sociologi: Boltanski, Thévenot, Latour«, i Andersen, H. og Kaspersen, L.B. (red.): *Klassisk og moderne samfundsteori*, 5. udgave. København: Hans Reitzels Forlag.

- Blok, A. 2013b: »Pragmatic sociology as political ecology: On the many worths of nature(s)«. *European Journal of Social Theory*, 16(4): 492-510. <https://doi.org/10.1177/1368431013479688>
- Blok A. & Meilvang M.L. 2015: »Picturing Urban Green Attachments: Civic Activists Moving between Familiar and Public Engagements in the City«. *Sociology*, 49(1):19-37.
- Boltanski, L. 2011a: *Pragmatisk sociologi: en tekstsamling*. København: Hans Reitzels Forlag. <https://doi.org/10.1177/0038038514532038>
- Boltanski, L. 2011b: *On Critique: A Sociology of Emancipation*. Cambridge: Polity Press.
- Boltanski, L. & Chiapello, È. 1999: *Le nouvel esprit du capitalisme*. Paris: Gallimard.
- Boltanski, L. & Chiapello, È. 2011: »Kapitalismens nye ånd«, i Boltanski, L.: *Pragmatisk sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Boltanski, L. & Chiapello, È 2018 [1999]: *The New Spirit of Capitalism. Second Edition*. London: Verso.
- Boltanski, L., Honneth, A., & Celikates, R. 2014: »Sociology of Critique or Critical Theory? Luc Boltanski and Axel Honneth in Conversation with Robin Celikates«, in Susen, S. & Turner, B.S. (Eds.): *The spirit of Luc Boltanski: Essays on the 'pragmatic sociology of critique'*. London: Anthem Press.
- Boltanski, L. & Thévenot, L. 1987: *Les économies de la grandeur*. Paris: Presses Universitaires de France
- Boltanski, L. & Thévenot, L. (Eds.) 1989: *Justesse et justice dans le travail*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Boltanski, L. & Thévenot, L. 1991: *De la justification. Les économies de la grandeur*. Paris: Gallimard.
- Boltanski, L. & Thévenot, L. 1999: »The Sociology of Critical Capacity«. *European Journal of Social Theory*, 2(3): 359-377.
- Boltanski, L. & Thévenot, L. 2000: »The reality of moral expectations: A sociology of situated judgement«. *Philosophical Explorations*, 3(3): 208-231.
- Boltanski, L. & Thévenot, L. 2006: *On Justification. Economies of worth*. Princeton: Princeton University Press.
- Boltanski, L. & Thévenot, L. 2011: »Den kritiske evnes sociologi«, i Boltanski, L.: *Pragmatisk sociologi: en tekstsamling*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Borghi, V. 2011: »One-way Europe? Institutional guidelines, emerging regimes of justification, and paradoxical turns in European welfare capitalism«. *European Journal of Social Theory*, 14(3): 321-341.
- Carstensen, M.B. & Hansen, M.P. 2019: »Legitimation as justification: Foregrounding public philosophies in explanations of gradual ideational change«. *European Journal of Political Research*, 58(2): 582-602. <https://doi.org/10.1177/1368431011412348>
- Castel, R. 2002 [1995]: *From Manual Workers to Wage Laborers: Transformation of the Social Question*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
- Castel, R. 1994: »»Problematization« as a Mode of Reading History«, in Goldstein, J. (Ed.): *Foucault and the Writing of History*. Oxford, UK: Blackwell.
- Chateauraynaud, F. 2003: *Prospéro: Une technologie littéraire pour les sciences humaines*. Paris: CNRS. <https://doi.org/10.1177/075910630307900103>
- Cheyns, E., & Ponte, S. 2018: »Convention Theory in Anglophone Agri-food Studies: French Legacies, Circulation and New Perspectives«, in Allaire, G. & Daviron, B. (Eds.): *Ecol-*

- ogy, *Capitalism and the New Agricultural Economy: The Second Great Transformation*. Abingdon, Oxfordshire: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351210041-4>
- Cloutier, C. & Langley, A. 2013: »The Logic of Institutional Logics: Insights from French Pragmatist Sociology«. *Journal of Management Inquiry*, 22(4): 360-380.
- Crone, M., Laustsen, C.B., & Madsen, M.R. 2008: »Introduktion: Luc Boltanskis virke og værk«. *Dansk Sociologi*, 19(2): 7-11.
- Du Gay, P. & Morgan, G. (Eds.) 2014: *New spirits of capitalism?: Crises, justifications, and dynamics*. Oxford: Oxford University Press.
- Foucault, M. 1984: »Polemics, Politics and Problematizations: An Interview with Michel Foucault«, in Rabinow, P. (Ed.): *The Foucault Reader*. New York: Pantheon Books.
- Frandsen, M. 2011: »Genopdagelsen af gadens kultur – om Isaac Joseph og den pragmatiske vending i fransk bysociologi«, *Dansk Sociologi*, 22(1): 7-26.
- Frederiksen, M. 2018: »Varieties of Scandinavian universalism: A comparative study of welfare justifications«. *Acta Sociologica*, 61(1): 3-16. <https://doi.org/10.1177/0001699317699258>
- Guggenheim, M. & Potthast, J. 2012: »Symmetrical twins: On the relationship between Actor-Network theory and the sociology of critical capacities«. *European Journal of Social Theory*, 15(2): 157-178. <https://doi.org/10.1177/1368431011423601>
- Hansen, J.V. 1998: »Det nye sociale spørgsmål«, i Greve, A. (red.): *Sociologien om velfærd*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Hansen, M.P. 2016a: »Non-normative critique: Foucault and pragmatic sociology as tactical re-politicization«. *European Journal of Social Theory*, 19(1): 127-145.
- Hansen, M.P. 2016b: »Engagement mellem tillid og tvivl: Introduktion til Laurent Thévenot«, i Thévenot, L.: *Engagementsregimer*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, M.P. 2017: *Trying the unemployed. Justification and critique, emancipation and coercion towards the 'active society'. A study of contemporary reforms in France and Denmark*. Ph.d.-afhandling. København: Copenhagen Business School.
- Hansen, M.P. 2019: *The moral economy of activation: Ideas, politics and policies*. Bristol: Policy Press. <https://doi.org/10.46692/9781447349976>
- Holting, V. 2017: *Militært chefvirke: Kritik og retfærdiggørelse mellem politik og profession*. Ph.d.-afhandling. København: Copenhagen Business School.
- Jagd, S. 2003: »En verden af værdier: konventionsteoriens bidrag til analysen af virksomheders værdier«. *Workingpaper / Center for Værdier i Virksomheder*, Nr. 10. Roskilde: Roskilde Universitet.
- Jagd, S. 2011: »Pragmatic sociology and competing orders of worth in organizations«. *European Journal of Social Theory*, 14(3): 343-359. <https://doi.org/10.1177/1368431011412349>
- Jørgensen, I.L. 2016: *Institutions and Legitimations in Finance for the Arts*. Ph.d.-afhandling. København: Copenhagen Business School.
- Lafaye, C. 1989: »Réorganisation industrielle d'une municipalité de gauche«, in Boltanski, L. & Thévenot, L. (Eds.): *Justesse et justice dans le travail*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Lafaye, C. & Thévenot, L. 1993: »Une justification écologique? Conflits dans l'aménagement de la nature.« *Revue Française de Sociologie*, 34(4): 495-524. <https://doi.org/10.2307/3321928>
- Lamont, M. & Thévenot, L. (Eds.) 2000: *Rethinking Comparative Cultural Sociology. Repertoires of Evaluation in France and the United States*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511628108>

- Larsen, L.T. 2008: »Når kritikken tager magten: Samfundskritik og magtforskydninger ifølge Foucault, Boltanski og Chiapello«. *Dansk Sociologi*, 19(2): 109-126.
- Latour, B. 1998: »To modernize or to ecologize? That's the question«, in Castree, N. and Willems-Braun, B. (Eds.) *Remaking Reality: Nature at the Millenium*. London and New York: Routledge.
- Leclercq, C., Lizé, W. & Stevens, H. 2015. *Bourdieu et les sciences sociales. Réception et usages*. Paris: La Dispute.
- Lehtonen, T.-K. & Liukko, J. 2010: »Justifications for commodified security: The promotion of private life insurance in Finland 1945-90«. *Acta Sociologica*, 53(4): 371-386. <https://doi.org/10.1177/0001699310382674>
- Meilvang, M.L. 2011: »Irakerne i kirken«. *Dansk Sociologi*, 22(4): 31-49.
- Moody, M. & Thévenot, L. 2000: »Comparing models of strategy, interests, and the public good in French and American environmental disputes«, in Lamont, M. & Thévenot, L.: *Rethinking Comparative Cultural Sociology. Repertoires of Evaluation in France and the United States*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Nielsen, M.H. 2014: »Nytteaktiveringens retfærdiggørelse: Et pragmatisk sociologisk perspektiv på aktivering af arbejdsløse«. *Dansk Sociologi*, 25(1): 9-33.
- Nielsen, M.H. 2018: »Four normative languages of welfare: a pragmatic sociological investigation«. *Distinktion: Journal of Social Theory*, 19(1): 47-67.
- Oldenhof, L., Postma, J. & Putters, K. 2014: »On Justification Work: How Compromising Enables Public Managers to Deal with Conflicting Values«. *Public Administration Review*, 74(1): 52-63. <https://doi.org/10.1111/puar.12153>
- Patriotta, G., Gond, J.P., & Schultz, F. 2011. »Maintaining Legitimacy: Controversies, Orders of Worth, and Public Justifications«. *Journal of Management Studies*, 48(8): 1806-1836. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2010.00990.x>
- Ponte, S. 2009: »Governing Through Quality: Conventions and Supply Relations in the Value Chain for South African Wine«. *Sociologia Ruralis*, 49(3): 236-257.
- Ricoeur, P. 1995: »La place du politique dans une conception pluraliste des principe de justice«, in Affichard, J. & Foucauld, J.B. *Pluralisme et équité. La justice sociale dans les democraties*. Paris: Esprit.
- Silber, I.F. 2011: »Emotions as Regime of Justification?: The Case of Civic Anger«. *European Journal of Social Theory*, 14(2): 301-320. <https://doi.org/10.1177/1368431011412347>
- Sørensen, P.K. 2015: *Moralsk stress: En arbejdslevsanalyse af psykisk arbejdsmiljø, deltagelse og retfærdiggørelsesprocesser blandt højtuddannede vidensarbejdere i Danmark*. Ph.d.-afhandling. Roskilde: Roskilde Universitet.
- Taupin, B. 2012: »The more things change ... Institutional maintenance as justification work in the credit rating industry«. *Management (France)*, 15(5): 528-562.
- Thévenot L. 1989: »Economie et politique de l'entreprise; économie de l'efficacité et de la confiance«, in Boltanski L. and Thévenot L. (Eds.): *Justesse et justice dans le travail*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Thévenot L. 1992: »Un pluralisme sans relativisme?«, in Affichard J. and Foucauld J.B.D. (Eds.): *Justice sociale et inégalités*. Paris: Esprit.
- Thévenot L. 2002: »Conventions of coordination and the framing of uncertainty«, in Fullbrook, E. (Ed.): *Intersubjectivity in economics*. London: Routledge.

- Thévenot, L. 2014: »Voicing concern and difference: from public spaces to common-places«. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 1(1): 7-34.
- Thévenot, L. 2016: *Engagementsregimer*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Thévenot, L., Moody, M. & Lafaye, C. 2000: »Forms of valuing nature: arguments and forms of justification in French and American environmental disputes«, in Lamont, M. & Thévenot, L. (Eds.): *Rethinking Comparative Cultural Sociology. Repertoires of Evaluation in France and the United States*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ylä-Anttila, T., & Luhtakallio, E. 2016: »Justifications Analysis: Understanding Moral Evaluations in Public Debates«. *Sociological Research Online*, 21(4): 1-15.

De la justification 30 years after – a mapping of debates and fields of application

It has been 30 years since Luc Boltanski and Laurent Thévenot made their mark on the wider sociological scene with their work *De la justification* (1991). The analytical framework developed in *De la justification* has proved widely relevant, in that academics from many fields have discussed it and have used the theoretical framework in a diverse field of empirical applications. The purpose of this article is to map out the main international debates concerning the theory and to give an overview of how the theory has been applied in current research. We identify four overarching analytical approaches to working with B&T's theoretical framework: 1) social theoretical discussions; 2) ethnographically inspired studies of criticisms and justifications in everyday life; 3) discursive analyses of public debates; and 4) genealogical analyses. By doing this, we highlight pathways for further development that can guide the reader (students as well as researchers) into a still evolving theoretical framework. We argue that B&T's regime of justification has emerged as a fruitful analytical framework for the study of "complex moral situations" in several empirical contexts and across cultural and geographical contexts.

Keywords: French pragmatic sociology, justification, Boltanski, Thévenot